HET ARME BRABANT

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE VIERING
VAN DEN EERSTEN GEBOORTEDAG
DER R. K. HANDELSHOOGESCHOOL
TE TILBURG, 7 MAART 1929,

DOOR

DEN RECTOR MAGNIFICUS
DR. TH. GOOSSENS

BOEKHANDEL W. BERGMANS. TILBURG. 1929.

157

HET ARME BRABANT

Edelgrootachtbare Heeren Curatoren en Leden van den Raad van Toezicht, Mijne Heeren Professoren, Lectoren en Docenten dezer Hoogeschool, Studenten, en Gij allen, die deze plechtigheid met Uwe belangstellende tegenwoordigheid vereert.

Hooggeachte Toehoorders.

Waar dit jaar in den lande reeds meerdere historische gedenkdagen met min of meer algemeene deelname gevierd zijn, wil ik mijnerzijds het punt van uitgang voor mijne rede ontleenen aan een feit, waarvan dit jaar de driehonderdste verjaardag wel zal kunnen herdacht, maar laten wij hopen, niet gevierd zal worden, n.l. de inname van 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik op den 14den September 1629, waarmede een zware tijd van verdrukking, ook van economische verdrukking, gedurende bijna 170 jaar voor Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch een aanvang nam.

En al danken wij aan die overwinning Vondels hooggestemden „Zegesang ter eere van Frederick Henrick, Boschdwinger, Wezelwinner, Prince van Oranje", de ramp, die over Den Bosch kwam, is er niet minder groot om.

Vondels vermaning om ieder in zijn godsdienst vrij te laten:

„Men onderdruck geen vroom gewisse,
Met boeten en gevangenisse:
Maer laet God rechter van 't gemoed", (v. 579—581),

werd al evenmin opgevolgd als de voor hem vanzelf sprekende veronderstelling bewaarheid werd, dat Den Bosch als gelijkberechtigde zou worden opgenomen in den kring der Vereenigde Gewesten.

„En word der landen medelidt,
Met 't overtreffelijck besit
Van allen vlecken, steên en dorpen,
Die haer gebied sijn onderworpen". (v. 445—448).

Neen, Brabant werd niet toegelaten binnen den Hollandschen tuin, het bleef uitgesloten en moest als voorwerk voor Holland dienen in de talrijke oorlogen, waarin de Republiek na 1648 nog betrokken werd.

Plunderend en roovend, verwoestend en brandend, trokken de legers over zijn armzalige velden en door zijn onverdedigde steden en dorpen. Schatten gelds heeft Brabant in die jaren niet voor eigen veiligheid, doch voor die van Holland opgebracht, maar daarnaast heeft het nog aan de Generale kas der Vereenigde Gewesten belastingen moeten betalen boven alle maat en buiten alle perk, zoodat het economisch in zoo'n ellendigen toestand gebracht werd, zoo uitgemergeld en uitgeperst is, dat de litteekens daarvan nu nog niet vergroeid zijn.

Juist heden is het 25 jaar geleden, dat mijn vereerde leermeester Prof. Brugmans te Amsterdam zijn ambt aanvaardde met een voortreffelijke rede over „Het belang der Economische Geschiedenis". En wanneer ik hem van deze plaats een huldegroet breng op dezen, zijnen feestdag, dan mag ik daarbij voegen, dat zoowel zijn eigen werk als dat zijner leerlingen in die kwart-eeuw van buitengewoon belang is geweest voor de betere kennis van onze economische geschiedenis.

Doch Brabant heeft daarvan, helaas, niet mogen profiteeren. Slaat de boeken van een Blok, een Japikse open, en slechts sporadisch zult ge een enkel gegeven over de geschiedenis van Brabant vinden. Het is alsof de oude uitbanning uit den kring der gewesten ook nu nog haar invloed doet gelden. Of ligt het misschien niet aan ons, dat die bladzijden, waarop de lotgevallen van Brabant vermeld dienden te worden met evenveel recht als die der overige provincies van het koninkrijk der Nederlanden, nog niet geschreven zijn? Moeten wij zelf niet het eerst de hand aan het werk slaan en in monografieën en bronnenpublicaties de aandacht vragen voor ons gewest, dat in oudheid en belangrijkheid voor de meeste deelen van ons land niet behoeft onder te doen?

Er zijn reeds van de 17de eeuw af zeer goede verhandelingen over de geschiedenis van Brabant of van onderdeelen daarvan verschenen, — straks zullen wij nog gelegenheid hebben eenige daarvan aan te halen —, en daarin zou al ruime stof te vinden zijn voor een breedere behandeling van onze gewestelijke geschiedenis, dan haar thans ten deel valt. Doch laten wij met volharding nieuwe bronnen aanboren en de verzande en drooggeloopen riviertjes uitdiepen en verbreeden: wij mogen dan hopen, dat ten slotte dat water toch zal worden opgenomen in de groote stroomen, die het veld onzer wetenschap besproeien en bevruchten.

Wanneer wij Robert Fruin's *Geschiedenis der Staatsinstel-*

lingen in Nederland tot den val der Republiek, uitgegeven door Colenbrander, ter hand nemen, dan komen wij al spoedig tot de bevinding, dat door hem in het woord Nederland op den titel Brabant noch Limburg begrepen is. In het hoofdstuk over de Staatsinstellingen onder Karel V komen alleen de zeven Noordelijke Gewesten ter sprake, en Brabant schittert door afwezigheid. En ook verder komt de naam van Brabant maar zeer sporadisch voor. Wij grijpen in de lucht, wanneer wij bij Fruin b.v. de regeering over Brabant als Generaliteitsland (en als zoodanig hoorde het toch ook tot de Republiek, ofschoon zijn plaats van Asschepoester verre van benijdenswaardig was) denken behandeld te vinden. Doch wij zijn Fruin toch dankbaar voor het weinigje, dat hij van Staats-Brabant zegt, juist omdat dat weinigje ons althans even een kijk geeft op een zijde van de Hollandsche gouden eeuw, die men mogelijk liever niet aan het daglicht blootgeeft.

Wanneer Fruin de bevoegdheid der Staten-Generaal bespreekt, noemt hij daar o. a. het volgende:

„De Staten-Generaal besturen de veroverde landstreken van Vlaanderen, Brabant en de landen van Overmaze. Zij zijn hier absoluut soeverein en tegelijk vertegenwoordiging. Zij hebben dus de wetgevende macht over deze landen en leggen er de belastingen op. *Deze waren uitermate zwaar:* de Staten-Generaal voerden er de belastingen in, die in het rijke Holland werden geheven, dat ze veel beter dragen kon dan de arme Generaliteitslanden. De provinciën wilden, dat aan hun nijverheid geen concurrentie werd aangedaan; daarom ging men in de Generaliteitslanden door overmatige accijnzen het fabriekswezen stelselmatig tegen." [1])

Japikse heeft dat in zijn *Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland* verzacht als volgt:

„Er werden *vrij zware* belastingen (ook hier o. m. op verbruiksartikelen) geheven, ontworpen naar Hollands voorbeeld." [2])

Straks zal, naar ik vertrouw, wel blijken, of het *vrij zwaar* van Japikse dan wel het *uitermate zwaar* van Fruin het dichtst de waarheid nadert. Of kan misschien hetgeen burger Representant P. de la Court in de zitting der Nationale Vergadering van 23 November 1796 daaromtrent zeide, hier al voldoende uitsluitsel geven? De Representanten van Bataafsch Brabant verzetten zich terecht met hand en tand tegen het amalgama der schulden, en ook De la Court kwam daartegen geheel in den stijl, die de lezing van die vergaderingsverslagen tot een niet-onaangename tijdpasseering

maakt, o. a. als volgt op: „Nauwelijks was Den Bosch van meester veranderd (in 1629) of de scherpzienste financiers der zeeven ondankbare gewesten scherpten hunne verstanden, om uit dit van bloed en rook blakend land, ter stijving der algemeene kas, den laatsten penning te haalen! Het resultaat daarvan nog eens op te kooken, zal met mijn bestek niet overeen te brengen zijn. Braband wierd verhinderd, niettegenstaande het den algemeenen financieelen staat boven zijn middelen stijfde, om deszelfs landbouw, koophandel, fabrieken en trafieken op te beuren". [3]) Een meer gedetailleerde uiteenzetting zal ons de volle waarheid dezer woorden toonen.

Na 1629 hebben vooral drie economische plagen Brabant geteisterd: de belastingen, de oorlogen en de ambtenaren. Overstroomingen, besmettelijke ziekten, veepest en dergelijke rampen laat ik dan nog buiten beschouwing. Maar van de drie eerstgenoemde zijn ongetwijfeld de belastingen het meest fnuikend geweest voor de welvaart van Brabant.

Ter aanvulling mede van de sobere gegevens, die te vinden zijn bij Fruin en Japikse, stel ik mij daarom voor, eene uiteenzetting te geven van de belastingen, die in de 17de en 18de eeuw in Brabant zijn geheven.

Na den vrede van Munster, toen de Meierij, die ongeveer de helft en dan de minst vruchtbare helft der provincie Noord-Brabant omvat, definitief aan de Noordelijke gewesten was afgestaan, was een der eerste besognes van de Staten-Generaal om de belastingen, die de overwonnen gewesten zouden moeten opbrengen, te regelen. Op initiatief van Holland werd aan den Raad van State opgedragen daartoe voorstellen te doen, waarbij dan vooral in het oog zou moeten worden gehouden, dat door het beëindigen van den oorlog een voorname bron van inkomsten was verstopt. De confiscatiën n.l. en de paspoorten, sauvegardes, redemptiën en dergelijke meer werden door den Ontvanger-Generaal op niet minder dan f. 740.000.— per jaar geschat, en deze zeven ton moesten nu op een andere manier worden gevonden. Het veroverde land zou daarvoor wel goed zijn.

De eerste belasting, die tot stand kwam, was de *verponding*. De verponding was in de 17de eeuw en daarna een belasting op alle onroerende goederen en die welke daarmede werden gelijk gesteld, die geen vrijdom hadden; welke belasting ieder jaar eenmaal volgens zekeren maatstaf moest worden opgebracht [4]). De verponding was in haar oorsprong een vorm van belasting om

het geld te vinden, dat aan den vorst in een bede was toegestaan. De verponding was dus het middel om aan een bede te kunnen voldoen. Voor Stad en Meierij van 's Bosch werd een hoofdsom, die de verponding moest opbrengen, vastgesteld, waarna voor elk der vier kwartieren: Peelland, Kempenland, Oisterwijk en Maasland [5]), het aandeel door onderlinge overeenkomst moest worden bepaald, en vervolgens dat weer over de verschillende plaatsen moest worden omgeslagen.

De taxatie der vaste goederen geschiedde zonder dat rekening mocht worden gehouden, aldus bepaalden uitdrukkelijk de voorschriften uit Den Haag, met den meer of minder goeden toestand der perceelen of met de lasten of schulden, die daarop rustten. Dat was geheel in afwijking met de instructie van 26 Juli 1632, die voor Holland gold, waarin toegestaan werd, dat naar de „deugd ende slechtigheyt twee of drie mergen tegens een" konden contribueeren [6]). De plaatsen werden naar gelang de vruchtbaarheid van den grond in vier klassen ingedeeld, en de omslag per morgen werd vastgesteld op 5, 4, 3 en 2 gulden. Te Tilburg werden de gronden gerekend tot de hoogste klas te behooren, zoodat Tilburg de niet benijdenswaardige eer genoot voor ongeveer 2000 morgen land den hoogsten taxe van f. 5.—, te zamen f. 10180.—, in de verponding te mogen opbrengen. Over de jaren van 1695 tot 1710 werd die verponding nog extra met 20% verhoogd, zoodat de morgen toen met f. 6.—, in plaats van f. 5.— werd belast.

Wanneer men nu daarnaast plaatst, dat de zware kleigronden in Holland, met welker opbrengst de over het algemeen zeer schrale zandgronden der Meierij, ook zelfs van het eerste-klassig Tilburg, niet mogen vergeleken worden; dat ook de gronden, welke in de omgeving der Hollandsche steden lagen, en door warmoezerij ook toen reeds intensiever werden gecultiveerd en dus beduidend meer opbrachten, dat die gronden, zeg ik, in dienzelfden tijd met drie gulden per morgen werden belast, dan kan men zich gemakkelijk indenken, dat Stad en Meierij steeds opnieuw vertoogen naar Den Haag zonden, waarin op de grievende en onrechtvaardige achterstelling van Staats-Brabant bij de overige gewesten werd gewezen. Niet zonder bittere ironie haalde men daarbij artikel 6 van het verdrag van overgave van 's-Hertogenbosch in 1629 aan, waarbij aan de ingezetenen, zoo geestelijke als wereldlijke, werd toegezegd, dat zij door de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Geuniëerde Provinciën „in alle soeticheyt ende goedertierent-

heyt" zouden „getracteert" worden, om „voortaen in alle vrientschappe ende eendrachtigheydt met de andere Geuniëerde Provintien ende Steden te leven, 't samen te handelen, ende te coopmanschappen op haren ouden vrydom" [7]), en art. 14, waarbij op het punt van belasting aan de overwonnenen eenzelfde behandeling werd verzekerd als aan de „andere goede ingesetenen van de Vereenichde Provintien soo in de steden als ten platte lande woonende." [8])

Hoe deze punten in de practijk werden uitgelegd, bleek al heel spoedig na den vrede van Munster, toen Stad en Meierij definitief in de macht der Republiek waren gekomen. De pogingen, aangewend om als achtste gewest te worden opgenomen, zijn afgestuit op den onwil van Holland, dat van een veroverd land meer voordeel verwachtte voor de algemeene kas dan van een gelijkberechtigd gewest.

En hoe Brabant alleen reeds met deze eerste belasting, de verponding, onevenredig bezwaard werd in vergelijking met andere gewesten, werd met tal van voorbeelden reeds in 1662 aangetoond in een uitvoerige memorie, die de stad in Den Haag liet aanbieden, toen een nieuwe belasting dreigde ingevoerd te worden, n.l. de vijftigste penning op den verkoop of overgang van onroerende goederen, hypotheken e.d. Men bracht den Staten onder het oog, dat Stad en Meierij het dubbele moesten opbrengen van het meest bezwaarde gewest. Terwijl de verponding in Holland ongeveer op $8^3/_4{}^0/_0$ der opbrengst van het land werd geschat [9]), moest te Bergeik b.v. niet minder dan de helft der landopbrengst dienen tot betaling van deze belasting; te Gestel bij Eindhoven was daarmee zelfs 2/3 van de opbrengst gemoeid. Hollandsche dorpen als Alfen, Amstelveen, Bloemendaal, betaalden slechts drie gulden per morgen; Oirschot daarentegen, waar de grond van veel minder kwaliteit was en slechts de helft kon opbrengen van die in Holland, betaalde zes en een halven gulden per morgen. Het onvermijdelijk gevolg daarvan was dan ook, zoo betoogde men, dat die zware lasten het onmogelijk maakten de landerijen te bebouwen, en dat men daarom elders een beter bestaan ging zoeken. Met name werd op Tilburg gewezen, waar reeds verschillende wevers naar Spaansch-Brabant waren uitgeweken.

Geheel den tijd echter, dat Staats-Brabant onder den druk van de Republiek heeft gezeten, is in deze verponding geen wijziging meer aangebracht. En zoo behoeft het ons niet te verwonderen,

dat de klachten daarover nog een eeuw later dezelfde zijn en dat in de Nationale Vergadering op 13 Maart 1797 het Brabantsch lid P. de la Court de armoede van zijn gewest weet aan de buitensporig zware verponding, die van de schrale landen in de Meierij in tegenstelling met de betere in Gelderland, Utrecht en Holland, werd geheven. Ook hij bracht naar voren, dat de Meierij voor 6311 morgen 32000 gulden moest opbrengen, dus door elkander iets meer dan f. 5.— per morgen, terwijl Gelderland voor eenzelfde oppervlak 11000 gulden betaalde, d.i. slechts ongeveer 1/3 gedeelte of ± f. 1.70 per morgen, terwijl in Holland voor het beste land door elkander nog geen drie gulden per morgen behoefde te worden betaald. [10])

Is het dan wonder, dat in den loop der 18de eeuw het herhaaldelijk gebeurde, dat in tijden van misgewas of oorlog in sommige gedeelten der Meierij de landerijen niet verpacht konden worden, omdat zij zelfs niet voldoende konden opbrengen, om de lasten, die er op drukten, te voldoen?

Was het nu echter nog maar alleen de exorbitante verponding geweest, die een onevenredig groot deel der vruchten van het zweet en het zwoegen der Meierijsche bevolking opeischte, dan zouden nog niet zoo aanhoudend en zoo talrijk de klachten zijn opgekomen, maar naast de verponding werd nog een serie andere belastingen geëischt, waarbij een rechtvaardig principe of een eerlijke verdeeling dikwijls verre te zoeken was.

En dan moet allereerst hier genoemd worden de *Bede* of juister gezegd de *Groote en Kleine Koningsbede.*

De bede is de oudste vorm van belasting door een vorst van zijn onderdanen geheven, en geeft in haar etymologische beteekenis van *verzoek* nog aan, dat die belasting in het eerst een vrijwillige gave moet zijn geweest, welke opgebracht werd op verzoek van den vorst. Oorspronkelijk dienden de domeingoederen om de onkosten der landsheerlijke huishouding te dekken. En onder domeinen zijn dan te verstaan niet alleen bezittingen, als onbebouwde gronden, maar ook rechten als tolheffing zoo te land als vooral te water, welke laatste veruit het meeste opbracht. [11])

Maar spoedig kwam een tijd, dat die inkomsten niet meer konden opwegen tegen de steeds stijgende uitgaven der vorsten, vooral als deze, vechtlustig van aard, voortdurend op het oorlogspad waren. Dan moest bij herhaling een beroep worden gedaan op de onderdanen. In het eerst stemden die nog vrijwillig toe in

die vorstelijke beden of petitiones, doch al spoedig werd het tot een gebruik, en dan het gebruik tot een recht om tweemaal 's jaars, in de lente en in den herfst, een belasting in te vorderen, die van de eigenaars van onroerend goed werd geheven. Dat was dan de *gewone* bede, waarnaast in buitengewone gevallen, ik noem hier b.v. bij troonsbestijging van den vorst, bij zijn huwelijk, in geval van krijgsgevangenschap, als de vorst moest worden losgekocht, nog een buitengewone bede kon worden uitgeschreven, wier totaal natuurlijk verband hield met het geval, waarvoor zij moest dienen. Dat zijn dan de *buitengewone* beden, die in den loop der tijden weer talrijker werden, vooral onder de Bourgondische vorsten, zoodat zij haar buitengewoon karakter ook maar gedeeltelijk hebben kunnen bewaren, vrijwel geregeld elk jaar terugkeerden en zoo allengs met de gewone op één lijn gesteld konden worden. In 1323, waarin de oudste ons bekende buitengewone bede door den abt van Middelburg, die „de breedst geërfde", dus de rijkste grondbezitter in Zeeland was, aan Graaf Willem III werd toegestaan, schreef de graaf nog uitdrukkelijk in zijn dankbetuiging aan den abt, dat het „niet en es van ghenen rechte, maar van goeder jonste", dus dat het goedgunstig was toegestaan, zonder eenige wettelijke verplichting.

Doch reeds een halve eeuw later stelde Philips van Leiden in zijn bekenden tractaat: De cura reipublicae et sorte principantis, naar het voorbeeld der Fransche legisten, den rechtsregel op, dat de vorst geacht wordt niet meer te vragen dan dringend noodig is en dat daarom de onderdanen dat dan ook niet mogen weigeren. Vrijwillige belasting is ook een contradictio in terminis.

Met die *Groote en Kleine Koningsbede* in Brabant was het wel een zeer eigenaardig geval. Tot 1548 werd in Brabant, in tegenstelling met Holland, waar het landbezit als maatstaf was aangenomen voor de verdeeling dezer belasting, de bede geheven volgens het aantal haardsteden, derhalve volgens het aantal bewoonbare huizen. Na 1548 werd ook het verder vermogen bij de vaststelling van deze belasting in aanmerking genomen; maar ook toen bleef het nog een persoonlijke belasting. Eerst na 1629 is in Brabant de bede van karakter veranderd, en werd als basis voor de aanslagen het bezit aan vast goed genomen: het werd dus een zakelijke belasting, welke wijziging aan vele plaatsen dit voordeel bracht, dat nu ook de eigenaren van landerijen, die elders

woonden, in de plaatselijke heffing mede konden worden aangeslagen.

De gewone wijze van inning was, dat de op te brengen som werd omgeslagen streeksgewijze over de bedeplichtige goederen.

Doch in 1525 ging het Hertogdom Brabant een anderen weg volgen. De beden waren zoo talrijk en zoo hoog geworden, dat men in dat jaar beter meende te doen, in plaats van een directen omslag te heffen, het bedrag der beden op te nemen in erflosrenten tegen penning zestien, d. i. dus tegen $6^1/_4{}^0/_0$. Men had zoo alleen de rente op te brengen en tevens voor de aflossingen te zorgen. Dat was echter de eerste stap op een verkeerden weg, die onvermijdelijk zou moeten leiden tot een schuldenlast, die het zwaarst zou drukken op het nageslacht. Reeds elf jaren later, bij de bede van 1536, was het crediet al ten zeerste geschokt en kwamen er geen gegadigden meer voor deze erflosrenten. Om nu toch het benoodigde geld te krijgen, ging men lijfrenten verkoopen, waarvoor zelfs tot een rente van $12^1/_2{}^0/_0$ betaald werd. Met dezen nieuwen vorm van betaling der beden hangt de *Kleine* en *Groote Koningsbede* samen. De nieuwe bede van 1540, waarbij voor 6 jaren een som van f. 200.000 per jaar werd toegestaan, werd wederom door opgenomen gelden voldaan. De omslag, die noodig was om den interest van deze som te betalen, werd nu onder den naam van *Kleine Bede* geheven. In 1571 werd wederom een bede van twee ton toegestaan, waaruit tevens de achterstallige bedragen der vorige zouden mogen worden betaald: en deze bede werd de *Groote Bede* gedoopt. In 1607 werd daarop nog een opslag gelegd, een augmentatie. In Brabant n.l. waren een groot aantal plaatsen in handen gekomen van de Vereenigde Provinciën en contribueerden nu vanzelfsprekend niet meer in deze belastingen voor den Spaanschen Koning. Het trouwgebleven gedeelte echter van Brabant moest de geheele som blijven voldoen, zoodat de lasten over een veel kleiner gebied moesten worden verdeeld, waartoe dan de augmentatie diende. De opcenten, die op onze belastingbiljetten paradeeren, kunnen deze 17e eeuwsche „Augmentatie" tot een hunner voorvaders rekenen,

Sinds 1629 was er tusschen de Staten en Spanje groote oneenigheid geweest over de vraag, of in de overgave van Den Bosch ook de Meierij begrepen was, wat door Spanje natuurlijk ten sterkste ontkend werd, en door de Staten even sterk beweerd, omdat, volgens hen, de Meierij slechts als een aanhangsel van Den

Bosch was te beschouwen. Het gevolg van dezen strijd voor de Meierijenaren was, dat tot 1648 beide partijen, voor zoover deze daartoe gelegenheid vonden, belasting van hen hebben gevorderd: het was een voorproefje van wat na 1648 door de Heeren Hoog-Mogenden der Staten-Generaal verder zou worden gepractiseerd.

Toen immers werd, gelijk boven reeds is uiteengezet, als nieuwe belasting de verponding ingevoerd, een belasting, die in haar origine gelijk stond met de bede, en geheven werd van dezelfde objecten. Het ware dus billijk geweest, gedachtig den rechtsregel: ne bis in idem, dat met de invoering der verponding de invordering der beden ware opgehouden, te meer, daar de inkomsten der hertogelijke domeinen in Brabant ook door de Staten-Generaal waren aangeslagen, terwijl overal elders die inkomsten ten behoeve van de huishouding van het gewest waren vrijgelaten. [12])

Doch het behoud der beden wilden de Staten wellicht motiveeren met het feit, dat zij moesten dienen tot rentebetaling en aflossing der kapitalen, waarmede in de 16e eeuw de beden waren voldaan.

Maar ook zelfs dat aangenomen, dan moeten wij nog de bij herhaling naar Den Haag gezonden klachten over het handhaven der beden als volkomen gemotiveerd achten. Immers de beden bleven steeds op hetzelfde bedrag staan, ook toen reeds groote gedeelten van de opgenomen penningen waren afgelost, en ook toen de rentevoet successievelijk verlaagd werd. Na 1658 werd die vastgesteld op penning 20, dus op 5%, na 1695 op 4%, in 1724 zelfs op 3%, een verlaging, die de „rentieren" of geldschieters zich moesten laten welgevallen, omdat hun tegelijkertijd verboden werd de geleende kapitalen op te zeggen. In het laatste kwart der 18e eeuw waren ongeveer alle opgenomen gelden afgelost, maar de beden bleven op den ouden voet doorgaan; de opbrengst werd voor een goed deel gebruikt voor betaling van salarissen, die anders ten laste der Generaliteit zouden zijn gekomen. Zoo werd het salaris van den landdrost der Meierij, dat om en om twaalf duizend gulden bedroeg, — in de schrale Meierij waren dus nog wel vette ambten —, uit de opbrengsten der beden gekweten. [13]) Aan afschaffing dezer totaal ongemotiveerde belasting schijnt men liever niet te hebben gedacht.

Het was juist tegen de heffing dezer *beden*, dat het hevigste verzet kwam, zoo gauw Brabant zijn stem in 's lands vergaderzaal kon laten hooren. Reeds zoo lang had het aangedrongen op gelijke behandeling met de overige gewesten, waar de heffing van beden

naast een verponding geheel onbekend was, doch tot dan toe steeds tevergeefs.

De derde belasting, die geheven werd, kan samengevat worden onder den naam van *Gemeene Middelen,* de accijnzen, die ook elders het grootste deel van de belastingopbrengst vormden. Omtrent 1795 bedroeg de gezamenlijke belastingopbrengst in ons land ongeveer 30 millioen: niet minder dan 2/3 van dat bedrag werd opgebracht door de accijnzen: en van die 20 millioen kwam ongeveer 11 millioen op rekening van de zoogenaamde vrijwillige consumptie en ruim 9 millioen op benoodigdheden voor het eerste levensonderhoud. [14]) Het ligt voor de hand, dat deze hooge opbrengsten aan accijnzen slechts gevonden konden worden door een groot aantal artikelen te belasten, al zal de opmerking van den Engelschen gezant William Temple wel een beetje overdreven zijn geweest, die beweerde, dat, wanneer in Amsterdam een vischschotel met een gewone saus werd opgediend, er niet minder dan 30 verschillende belastingen voor waren betaald. [15])

De gewone vorm van inning dezer belasting was de verpachting, doch die werd in de Meierij eerst in 1654 ingevoerd, ter vervanging van de „Redemtie", die sinds 1630, het jaar dat de Gemeene Middelen ook in Den Bosch en omgeving ingevoerd werden, had gegolden. In 1630 n.l. had men gepoogd de accijnzen ook in de Meierij te verpachten, gelijk dat in Den Bosch tot groot nadeel der eigen stedelijke inkomsten was geschied. Maar omdat de Spanjaard nog een groot gedeelte der Meierij beheerschte en bij placaat van den 29sten October de betaling der Gemeene Mideelen verbood, liet de Generaliteit zich voor een compromis vinden, n.l. voor redemptie, waarbij voor f. 110.000 per half jaar van de heffing dezer Gemeene Middelen werd afgezien. [16])

Welke de gevolgen waren van die verpachting der accijnzen, toonen een paar voorbeelden allerduidelijkst aan. Een anker wijn was vroeger met f. 4.— belast: toen voortaan tusschen f. 32.— en f. 48.— al naar gelang de soort en het land van herkomst; het vat bier, waarvoor vroeger twaalf stuivers belasting moest worden betaald, werd voortaan veraccijnsd met een bedrag tusschen 3 en 5 gulden; erger nog was het, dat voor broodkoren onder de nieuwe heeren bijna het vijfvoud van voorheen moest worden voldaan. [17])

Doch ook de Meierij mocht zich niet lang verheugen in den afkoop van de accijnzen. Zoo spoedig de Munstersche vrede ge-

teekend en de Meierij aan de Vereenigde Gewesten definitief was overgegeven, adviseerde de Raad van State om over te gaan tot verpachting der Gemeene Middelen, natuurlijk omdat dan de opbrengst veel hooger zou zijn, dan de sinds 1630 betaalde afkoopsom bedroeg. Zouden wij het bericht van Lieuwe van Aitzema mogen gelooven [18]), dan zou de verpachting van de middelen van consumptie in de plaats getreden zijn, niet alleen van de redemptie dier middelen, maar ook in plaats van de Koningsbede, die per jaar ongeveer 80.000 gulden opbracht. Mogelijk spreekt in dit bericht het rechtsgevoel van Aitzema mede, dat n.l. de Koningsbede na het invoeren der verponding geen reden van bestaan meer had. Maar met rechtsoverwegingen hebben hunne Hoog-Mogenden bij het opleggen van belastingen aan Staats-Brabant niet veel rekening gehouden, en de Koningsbede bleef naast verponding en naast de Gemeene Middelen gehandhaafd nog bijna anderhalve eeuw lang.

Onder deze Gemeene Middelen worden ook wel eenige belastingen aangetroffen, die niet precies tot de verbruiksbelastingen kunnen worden gerekend, zoo b.v. het hoofdgeld, het hoorngeld, bezaaide morgen en het paardegeld. Maar daarnaast komen dan de accijnzen op wijnen, brandewijnen en bieren; op bestiael, d. i. op het geslacht; op tabak, azijn, zeep, zout; op brandhout, turf en kolen; op allerlei fijnere lakens, fluweel, zijde, damast; en tenslotte op alles wat per „ronde maat" en nog veel, wat per „gewicht" werd verkocht. Met „ronde maat" werd het mud of een daarmee gelijk te stellen maat verstaan, en zoo vielen onder dezen titel: tarwe, rogge, spelt, garst, haver, boekweit, wikken, erwten, boonen, mout, hop, alle rond en plat zaad. En onder de per waag verkochte waren zijn te noemen alle soorten kaas, suiker en stroop; maar verder ook koper, tin, alle metalen en buskruit, en tevens zijn hierbij in de lange lijst ook opgenomen „oliphantstanden en kwikzilver". Deze twee laatste posten zullen de duurte niet hebben aangebracht: per honderd pond behoefde men slechts acht stuivers te betalen. Dat is zoo ongeveer de lijst van levensmiddelen en stoffen, die ook in Holland belast waren; een impost op zalm en steur, in Holland in 1605 ingevoerd, is in Brabant niet overgenomen, vermoedelijk waren die delicatessen daar hoogstens bij name bekend; daarentegen bleef de veel drukkender impost op de bovengenoemde manufacturen, in Holland in 1680 afgeschaft, in Brabant gehandhaafd. [19])

Men ziet, dat niet veel ontsnapte aan de belastinggaarders, en vooral de drukkende lasten op de noodzakelijke levensmiddelen maakten het leven ondraaglijk duur, zoodat van Heurn in 1786 kon schrijven, dat een gevangene, hoe misdadig ook, dagelijks boter op zijn brood kreeg, een stuk vleesch of spek bij zijn potage, en nog een hoeveelheid bier, maar dat een dergelijke voeding in negentig op honderd Meierijsche huisgezinnen een ongekende weelde was. [20])

De stad Den Bosch heeft door deze belasting echter nog veel sterker geleden dan de Meierij, en wel door het grove eigenbelang, speciaal van Holland.

De Raad van State had n.l. het voorstel gedaan, dat de Gemeene Middelen verpacht zouden worden volgens de z.g. Brabantsche lijst, d. i. naar de heffingen, die in Brabant gebruikelijk waren. Deze lijst echter was beduidend billijker voor de meeste waren dan die in Holland gold, waar de Gemeene Middelen de voornaamste bron van inkomsten vormden, en waar de grootere welvaart een zwaarder belasten van levensmiddelen in evenwicht hield. Maar tegen dat voorstel kwam vooral het gewest Holland in de weer. Wanneer in Den Bosch en naaste omgeving door minder zware accijnzen het leven zooveel goedkooper zou worden gemaakt dan elders, dan zouden, zoo redeneerde men, talrijke inwoners van Holland en andere gewesten Brabant tot woonplaats gaan verkiezen, wat voor de overblijvenden tot zwaardere lasten zou leiden. Om dat te voorkomen moest ook in Den Bosch de veel zwaardere Hollandsche taxe voor de Gemeene Middelen aanstonds worden ingevoerd. De mogelijkheid, dat op dienzelfden grond ook bewoners uit Den Bosch naar de Spaansche gewesten zouden kunnen uitwijken, was natuurlijk geen reden voor Holland om van zijn eng standpunt af te stappen. Den Bosch heeft zich echter niet zonder verzet dat pak laten opleggen. Reeds in 1654 heeft te Tilburg een samenkomst plaats gehad van afgevaardigden van Den Bosch en uit Breda om pogingen in het werk te stellen, dat Staats-Brabant voor zijn belastingen op een vaste quote zou gesteld worden, gelijk de overige Nederlandsche gewesten, doch het antwoord, dat men uit Den Haag bekwam, luidde, dat de plannen voor de nieuwe belastingen reeds gereed lagen en niet konden worden uitgesteld. [21]) In 1656 heeft daarop Den Bosch in niet malsche termen, want de Raad van State spreekt van gemis aan achting en van honende woorden, welke de ingeleverde Deductie bevatte [22]), protest aan-

geteekend tegen de voorgenomen verpachting der Gemeene Middelen volgens de Hollandsche lijst. Men had o. a. daarbij den Staten verweten, dat zij de voorwaarden van overgaaf bijna op zooveel plaatsen hadden overtreden als er artikelen in voorkwamen. En toen van de Bossche Gedeputeerden geëischt werd die bewering waar te maken, antwoordden zij met een geschrift, waarin niet minder dan zeventien grieven werden aangevoerd tegen maatregelen, strijdig met de capitulatievoorwaarden van 1629. [23]) En reeds de eerste grief hield in, dat in strijd met artikel 5 en 7 op gebied van belasting geen gelijkheid werd gepractiseerd met de overige gewesten, maar dat de Hoog-Mogenden „uyt de Stadt van den Bossche ende haerder Meyerye trecken alle de gemeene middelen, selfs boven 't vermogen van deselve Stadt en Meyerye". Maar hoe Den Bosch zich ook verweerde en zelfs voor een conflict met Den Haag niet terugdeinsde: hoe het zich ook beriep op zijn bij de overgaaf gewaarborgde vrijheden, en zelfs de bezetting van het stadhuis door de Staatsche troepen daarvan het gevolg was: het verzet was toch tevergeefsch. Het recht kon nog zoo luide roepen, dat Den Bosch een gelijke behandeling was toegezegd als aan andere steden, en welke ook in Brabant door steden als Bergen-op-Zoom en Grave werd genoten, de macht was sterker dan het recht, en voor Den Bosch bleef de uitzonderingswet gehandhaafd. Wel werden in de volgende jaren op eenige punten wijzigingen aangebracht, doch dat was telkens in het voordeel der belastingheffers en niet der belastingbetalers. Dezen hadden, zooals men dat in Brabant zegt, niets in te brengen dan leege briefjes.

Zoo werd voor den accijns op zout, die blijkbaar niet voldoende opbracht, in 1659 deze wijziging ingevoerd [24]), dat een vaste som, naar een geschat zoutverbruik per persoon en per stuk melkvee, werd bepaald, welke wijziging weer ruim 27.000 gulden meer uit de zakken der belastingbetalers haalde. Ook in Holland en Zeeland kende men een soortgelijke belasting onder den naam van Koehouders- of Familiezoutgeld. [25]) Die belasting komt dus ongeveer overeen met wat toentertijd ook in een deel van Frankrijk gebruik was, waar in de „pays de grande gabelle" ook naar de grootte van het gezin de koop van een bepaalde hoeveelheid zout tegen een hoogen monopolieprijs was voorgeschreven. [26]) Dit hoofdelijk geschat verbruik, „personeele quotisatie" heette men het, werd ook later (1687) ingevoerd voor de

zeep, waarbij ook nog een zekere progressie werd in acht genomen. De bevolking werd n.l. onderscheiden in kapitalisten en niet-kapitalisten: als grens tusschen die twee groepen werd een bezit van f 2.000 vastgesteld. De daarvoor gebruikte lijsten geven een misschien wel niet volledig juisten kijk op de gegoedheid der Meierijsche bevolking, doch zij kunnen toch bij de beoordeeling daarvan zeer zeker van dienst zijn en zouden daarom een uitgave ongetwijfeld verdienen. [27])

Tot de Gemeene Middelen werden, gelijk gezegd is, ook nog eenige, niet consumptieve belastingen gerekend.

Op de eerste plaats het *hoofdgeld,* dat in zijn bijvoeging *loco gemaal,* reeds aangeeft, dat het in de plaats is getreden van een accijns, geheven van alle koren, dat gemalen werd. Ieder, die niet uit de armenkas ondersteuning trok en boven de zestien jaar was, betaalde daarvoor minstens één gulden, onder de zestien jaar de helft. Om de aangifte van het aantal bewoners van een plaats zoo juist mogelijk te doen zijn, werd tevens een boete van f 25.— vastgesteld voor elken persoon, die te weinig werd opgegeven. [28])

Vervolgens het *hoorngeld* en *bezaaide morgen.* Deze belastingen troffen weer meer uitsluitend landbouw en veeteelt, die op den schralen grond der Meierij toch al zoo'n zwaren strijd te voeren hadden. Het hoorngeld werd bepaald naar den ouderdom van het vee: driejarig of tweejarig, terwijl ook voor den winter de belasting de helft bedroeg van wat 's zomers verschuldigd was. [29]) De bezaaide landen werden belast met twaalf stuivers per morgen 's jaars: ook hier werd later verschil gemaakt tusschen winter- en zomertijd.

Ten slotte het *paardegeld,* ook wel *oorgeld* geheeten. Dat was een vaste jaarlijksche belasting op de paarden, nadat die oorspronkelijk alleen bij verkoop geheven was geworden. [30]) Deze belasting heeft in de Meierij ook nog tot moeilijkheden aanleiding gegeven. De trekossen n.l., die in Friesland van alle belastingen waren vrijgesteld [31]), werden in de Meierij aangeslagen voor het hoorngeld, dat beduidend hooger was dan het paardegeld, waartoe, gelijk de Ontvanger-Generaal in 1772 schreef [32]), de trekossen eigenlijk gerekend moeten worden. Dat het getal daarvan niet onaanzienlijk was, blijkt hieruit, dat in genoemd jaar in drie kleine dorpen n.l. Heeze, Leende en Zesgehuchten respect. 186, 162 en 75 trekossen geteld waren.

De drie besproken belastingen, de beden, de verpondingen

en de gemeene middelen vormden samen het hoofdbestanddeel van hetgeen in Staats-Brabant moest worden opgebracht. Doch meent niet, dat daarmede het einde van de vindingrijkheid van den fiscus bereikt was. Verre vandaar. Zoo werd op 18 Augustus 1694 een algemeene verhooging van 10% op de Gemeene Middelen gelegd. Een andere vinding werd gedaan in 1715 en 1716, toen de Raad van State ordonneerde, dat in die jaren de totaalsom der Gemeene Middelen zou worden vastgesteld op het gemiddelde der opbrengsten van 1698, 1699 en 1700, juist drie jaren, die een zee hooge opbrengst hadden gegeven, en die dus zeker niet uitsluitend in aanmerking mochten worden gebracht om een opbrengstgemiddelde vast te stellen. Maar de Staats-Brabanters werden geacht te zijn „taillables et corvéables à merci" en mochten volgens later Pruisisch recept: belasting betalen en den mond houden. Zelfs kwam er later nog een verbod van de Staten Generaal om adressen te zenden voor vermindering van belasting. [33])

Nog een reeks andere belastingen kunnen wij verder de revue laten passeeren, op gevaar af van al te eentonig te worden. De *40ste penning*, d.i. 2½%, werd geheven van alle overgangen, zoowel van onroerende als roerende goederen, dus bij verkoopingen, verhypothekeeringen enz. In bijzondere gevallen werd die belasting soms tot de helft verminderd. [34])

Aan het *Kleine Zegel*, sinds 1654 ingevoerd, waren alle denkbare akten en bewijsstukken onderworpen; in 1694 werd hierbij zelfs ondergebracht een belasting van 5% op de salarissen van ambtenaren, uitgezonderd van predikanten en van officieren. [35])

Op verervingen in opgaande en zij-linie werd de 20ste penning, dus 5% geheven.

Bij het kappen van bosschen werd de *houtschat* gevorderd ten bedrage van 1½ gulden per morgen. [36])

Voegt daarbij nog de tollen, de tienden, de cijnzen en de plaatselijke belastingen, en gij hebt misschien althans een vaag beeld voor oogen van wat in Staats-Brabant en vooral in de Meierij is moeten worden opgebracht, nadat de Republiek deze streken had ingelijfd.

Maar neen, dat beeld is niet volledig. Ik noemde U nog niet de *convooien en licenten*, wel de meest hatelijke belasting, die werd opgelegd. Immers daaruit bleek zoo duidelijk, dat de bewoners van dit gewest volkomen als vreemdelingen werden beschouwd. Voor alles wat van hier naar de andere gewesten werd uitgevoerd

of vandaar hierheen werd ingevoerd, werd een buitenlandsch paspoort gevorderd. Neen, nog erger: zelfs voor het vervoer in Brabant zelf was een buitenlandsch paspoort voorgeschreven. Men was hier vreemdeling in eigen huis. In de gematigd gestelde petitie, die door de Representanten uit Bataafsch-Brabant in de zitting van 16 Januari 1797 aan de Nationale Vergadering werd overhandigd, werd juist ook op deze grove onbillijkheid gewezen en gezegd, dat men, wat de in- en uitvoerrechten betreft, erger is behandeld geworden dan de vreemdelingen, omdat men in het eigen gewest bij het vervoer van het platte land naar de steden en omgekeerd zelfs niet met een binnenlandsch paspoort kon volstaan. [37])

Reeds in de vergadering van 23 November 1796 had De la Court er op gewezen, dat men door dien maatregel trachtte te verhinderen, dat in Brabant handel en nijverheid zouden opkomen. Alle export uit Brabant was aan rechten onderworpen, „terwijl, zoo zeide hij, door eene gesleepe politiek, de handel der gewesten naar dit land alle vrijheid genoot". [38]) Is het dan wonder, dat de Representanten van Brabant telkens en telkens, vooral wanneer het oude streven voor den dag kwam om Brabant in een minder gunstige positie te plaatsen dan de overige gewesten, hun medeleden den spiegel van het verleden voorhielden, waarin zooveel achterstelling en verdrukking van Brabant te lezen stond? En nimmer heeft men durven beweren, dat de klachten overdreven waren; en nooit is het tegengesproken, dat Brabant leeggehaald is ten bate der andere gewesten.

Het doet dan wel eigenaardig aan bij Blok zonder meer te lezen, dat de Generaliteitslanden van betaling van quoten „vrijgesteld" waren. [39]) Vrijstelling veronderstelt een gunst, maar die gunst zou Brabant, o zoo gaarne, ingeruild hebben tegen een rechtvaardige quote in de algemeene landsmiddelen. Reeds in 1654 heeft het met allen aandrang verzocht vrijgesteld te mogen worden van die „vrijstelling", en op gelijken voet te worden behandeld met de andere gewesten. Die „vrijstelling" heeft aan Brabant millioenen schats gekost!

Het is natuurlijk niet te berekenen, wat Brabant in den loop dier tijden te veel heeft moeten betalen. Niet alleen wat er opgebracht wordt, moet daarbij in aanmerking komen, maar ook door wie het opgebracht wordt. Een millioen, door een welvarend gewest betaald, beteekent veel minder dan een millioen van een

verarmde bevolking afgedwongen. Een paar cijfers echter kan ik wel geven. In een request van begin 1692 verklaart Den Bosch, dat het, en dit betreft dus alleen de stad en niet de Meierij, van October 1629 tot October 1691, een bedrag van 13 ton gouds te veel had betaald aan belastingen, strijdig met het 16e artikel van de overgave. Dr. Guljé zei een eeuw later in de Nationale Vergadering, dat Brabant „meer dan dubbeld boven zijn vermogen heeft moeten opbrengen". [40])

Tot een nog bedroevender uitkomst komt men langs een anderen weg, ofschoon het ook hier vanzelfsprekend niet meer dan een benaderende gissing kan zijn. Bij het voorstel tot amalgama der gewestelijke schulden, werd door representant de Mist als eventueel aandeel van Brabant genoemd $^1/_{36}$ste deel, dus $2^7/_9{}^0/_0$. Wij mogen dus aannemen, dat de quote van Brabant in het huishouden der oude Republiek ook op dat percentage gesteld zou kunnen worden. Brabant zou dan ongeveer de helft van de quote van Gelderland moeten hebben betalen, dat op $5^3/_5{}^0/_0$ was getaxeerd. [41]) In de laatste jaren der Republiek betaalde Gelderland gemiddeld per jaar aan belasting f. 930.000. [42]) Het aandeel van Brabant kunnen wij dus op de helft daarvan, d. i. ruim $4^1/_2$ ton stellen. Maar in plaats van $4^1/_2$ ton bracht Brabant in dienzelfden tijd per jaar ruim 13 ton op [43]), d. i. dus in vergelijking met Gelderland bijna $200^0/_0$ te veel. En niets daarvan werd besteed voor het eigen gewest. Hier geef ik weer het woord aan Dr. Guljé, den wakkeren pleitbezorger van Brabant: „Brabant heeft nooit iets tot verbetering van zijn eigen gewest mogen doen; zijn meeste landen liggen vaag en onbebouwd, zijne rivieren zijn onbevaarbaar gehouden, van de immense schulden, die het heeft moeten maken in tijden van afwisselende oorlogen, heeft het niet alleen de interessen moeten betaalen, maar daar wierd wegens het van alle menschelijk gevoel ontbloote oud Bestuur, aan dat gewest een tijd bepaald, binnen welke, en waar op, het geheele Capitaal moest afgelost zijn: kunnen of niet kunnen, mogelijk of onmogelijk, 't was om het eeven, die zijn deel niet bijeen kon krijgen, wierd zonder barmhertigheid geëxecuteerd en aan den bedelzak overgegeven". [44])

Dat citaat behoeft geen verderen commentaar en het zou ons zonder omweg kunnen brengen tot de behandeling der tweede plaag, die Brabant bijna al dien tijd geteisterd heeft: n.l. de oorlogen, die haast zonder onderbreken van 1666 tot 1748 bij of binnen zijn grenzen hebben gewoed, of althans een groote troepen-

macht van de Republiek op zijn gebied hebben samengebracht. Doch het zou ons thans te ver voeren een opsomming te gaan maken van de enorme financiëele lasten, die Brabant daarvoor te dragen heeft gehad. Een enkel gegeven slechts. Aan brandschattingen en legerdiensten heeft, volgens van Heurn [45]), Brabant van 1689 tot den vrede van Utrecht in 1713, meer dan zeven en een half millioen moeten opbrengen.

En evenmin zal ik U thans spreken over de derde plaag, waarmee Brabant dien tijd bezocht is geweest, n.l. de ambtenaren. Ik zou die kunnen vergelijken met de plaag der sprinkhanen, die Mozes, volgens het verhaal van boek Genesis, over Egypte deed komen, en die de laatste grassprietjes en het weinige groen, dat nog aan den hagelslag, een der voorgaande plagen, ontkomen was, kwamen opeten en den hongersnood over het land brachten. Reeds in de proclamatie, die Pieter Vreede op 6 Juni 1795 op naam van Brabant aan het Bataafsche volk richtte, werd gewezen op de harde behandeling, van de ambtenaren ondervonden. „Zoo ooit eenig volk vertrapt werd en veracht, zoo luidt het, het waren de bewoners der Generaliteitslanden. Met schrik zien wij nog terug en herdenken nog met afgrijnzen alle die harde behandelingen, die wij toen hebben moeten ondergaan, toen de heeren der Heerlykheden, de drosten, de kwartier-schouten, toen de domeinraden, de Leen- en Tolkamer, de Admiraliteit, de Raad van State, de handen ineen sloegen, malkander den bal toekaatsten, en de arme ingezetenen aan alle kanten werden uitgezogen." [46])

En de Brabantsche Representanten hebben over die ambtenaren later in Den Haag nog heel wat erger uitgepakt. Guljé noemde ze: schuimende ambtenloopers, jakhalzen, die den landman tot het merg hebben uitgezogen. Verhoysen was al evenmin vriendelijk en volgens onze begrippen evenmin parlementair, toen hij zei: 't Was naar Brabant, dat men allerlei vreemd gebroed, ja zelfs aterlingen, van welke sommige op Hollandsche schavotten door kwalijk gepaste gratiën, het zwaard der straffe ontdoken, ter uitzuiging en verguizing uitzond. [47])

Een groot deel van deze gezegden moeten wij zeker op rekening stellen van de holle rhetoriek van den Franschen revolutietijd, maar dan blijft er toch nog voldoende stof over om te mogen spreken van een schrikbewind, dat de Staatsche ambtenaren over de bevolking der Generaliteitslanden hebben uitgeoefend. De geschiedenis van Brabant, vooral de kerkelijke geschiedenis, zou ook

hier weer tallooze bewijzen kunnen leveren. Maar ook dat moet ik thans achterwege laten. Hetgeen ik U liet zien, zal meer dan voldoende zijn om de juistheid van den titel mijner rede te rechtvaardigen: Het arme Brabant. Maar dan moeten wij ook afwijzen de meening van Japikse, dat het pleit voor het bestuur der Staten-Generaal, dat Brabant nooit pogingen heeft aangewend, om zich van Noord-Nederland af te scheiden. Neen, aan de Staten-Generaal, die aan Brabant niet alleen zijn economische, maar ook zijn ethische waarden hebben trachten te ontnemen, is in dezen geen lof, noch minder dank verschuldigd. Wil men een parallel uit de Oudheid? Ook Azië heeft zich niet meer tegen Rome verzet, nadat het eerst onder G. Sempronius Gracchus, en later onder L. Cornelius Sulla, tot op het gebeente was uitgemergeld. [48]) Maar zal men die rust in Azië op het credit, dan wel op het debet van Rome plaatsen? Doch dan komt de vraag nog te scherper naar voren, waarom het compas van Brabant ondanks dat alles toch naar het Noorden is blijven wijzen, zelfs toen in 1795 de Noordelijke gewesten hunne oude suprematie met geweld van wapenen trachtten te handhaven? Die vraag vindt haar beantwoording niet in de veronderstelling, welke in het Handboek van Japikse te lezen is [49]), dat de loop der riviertjes in Brabant naar het Noorden daarop van invloed zou zijn geweest. Immers juist in die revolutiejaren is er op gewezen, dat Dommel en Aa, en die zijn de eenige riviertjes, die hier in aanmerking kunnen komen, van geenerlei belang waren voor Brabant. [50]) Neen, de factoren, die daartoe hebben medegewerkt, zijn zeker meer gecompliceerd geweest, doch alvorens men die in hun geheel zal kunnen overzien, zal eerst de voorgeschiedenis van Brabant klaar en helder voor ons moeten liggen. Daartoe heb ik in het voorgaande een gedeeltelijke poging gedaan. En wanneer gij dan daarbij nu en dan mijn harteklop hebt meenen te beluisteren, dan mag ik U met Brugmans zeggen: „De historicus is geen photograaf, maar een schilder. Hij fixeert den inhoud van de historische verschijnselen niet op een onpersoonlijk negatief, maar vangt dien op in zijn eigen persoonlijkheid en geeft dien weer in zijn werk." [51]) De geschiedenis is niet alleen wetenswaardig, doch ook leerzaam, en nog altijd heeft zij tot taak, volgens Cicero's woord, te zijn de leermeesteresse der tijden. Dankbaar voor de verovering van Den Bosch behoeven wij niet te zijn, al sprak een ongenoemd dichter in 1629 de burgers der verwonnen stad volgenderwijze toe:

„Ghy, Borgers wilt Gods Lof en Eer verbreyden,
En u herten tot danckbaerheyt bereyden,
Want hierin is oock u welvaart gesocht,
De Prince heeft zyn leven willen wagen,
Veel moeyten en arbeyts moeten verdragen,
Eer hy u vry kreegh van 't Spaansche gedrocht". [52])

Welvaart noch vrijheid zijn voor Den Bosch de vruchten dezer verovering geweest; integendeel armoede en verdrukking. Het verleden is echter thans geleden. Wij leven, gelukkig, onder een ander staatsbestel, maar de lessen van het verleden behouden ook voor het heden haar waarde.

AANTEEKENINGEN.

[1]) R. Fruin, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*, uitgegeven door Dr. H. T. Colenbrander. 's-Gravenhage, 1901. Blz. 189—190.

Op blz. 196 zegt Fruin, dat in de Generaliteitslanden de belastingen werden opgelegd door den Raad van State.

[2]) I. Gosses en N. Japikse, *Handboek der Staatkundige geschiedenis van Nederland*. 's-Gravenhage, 1927. Blz. 495.

[3]) *Dagverhaal der Handelingen van de Nationaale Vergadering*. Dl. IV. 's-Gravenhage, 1796. Blz. 40.

[4]) Mr. P. Engels, *De geschiedenis der belastingen in Nederland*. Rotterdam, 1848. Blz. 148. Vgl. R. Fruin, *Verspreide Geschriften*. Dl. VI. 's-Gravenhage, 1902. Blz. 161.

[5]) Een zeer goede kaart der Meierij bevindt zich in Steph. Hanewinkel, *Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving der Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch*. Nijmegen, 1803.

[6]) Mr. P. Engels, *a. w.* Blz. 148.

[7]) J. v. Oudenhoven, *Silva-Ducis aucta et renata*. 's Hertoghen-Bossche, 1670. Blz. 225.

[8]) J. v. Oudenhoven, *a. w.* Blz. 226,

[9]) Mr. P. Engels, *a. w.* Blz. 153.

[10]) Vgl. J. Hezenmans, *'s-Hertogenbosch van 1629 tot 1798*. 's-Hertogenbosch, 1899. Blz. 417.

[11]) Fruin-Colenbrander, *a. w.* Blz. 36.

[12]) Fruin-Colenbrander, *a. w.* Blz. 188.

[13]) B. Dijksterhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis der heerlijkheid Tilburg en Goirle*. Tilburg, 1899. Blz. 90, noot 2.

[14]) F. N. Sickenga, *Bijdrage tot de geschiedenis der belastingen in Nederland*. Leiden, 1864. Blz. 327.

[15]) Mr. P. Engels, *a. w.* Blz. 170.

[16]) P. Bor, *Gelegentheyt van 's Hertogen-Bosch*. 's Graven-Hage, 1630. Blz. 392—393.

[17]) J. Hezenmans, *a. w.* Blz. 52—53.

[18]) L. van Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh.* Dl. III. 's-Graven-Haghe, 1669. Blz. 1106.

[19]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 366—367.

[20]) Vgl. B. Dijksterhuis, *a. w.* Blz. 216.

[21]) Vgl. P. Bor, *a. w.* Blz. 363—364.

[22]) Mr. J. H. v. Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch.* Dl. 3. Utrecht, 1777. Blz. 47.

[23]) Mr. J. H. v. Heurn, *a. w.* Blz. 49—54.

[24]) B. Dijksterhuis, *a. w.* Blz. 105.

[25]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 372.

[26]) R. Holtzmann, *Französische Verfassungsgeschichte.* München, 1910. S. 416—417.

[27]) Voor Helmond zie: A. M. Frenken, *Helmond in het Verleden.* Dl. 1. [Helmond] 1928. Blz. 97—99.

[28]) B. Dijksterhuis, *a. w.* Blz. 106. F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 393 vlgg.

[29]) B. Dijksterhuis, *a. w.* Blz. 105. F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 362.

[30]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 360.

[31]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 358.

[32]) *Generael Berigt van de toestant der Meijerije aan Haar Ed. Mog. van de gezamentlijke ontfangers.* In bezit van den schr.

[33]) L. Houben, *Geschiedenis van Eindhoven.* Dl. II. Turnhout, 1890. Blz. 275.

[34]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 424—426.

[35]) Mr. J. H. v. Heurn, *a. w.* Dl. 3, blz. 336.

[36]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 355.

[37]) *Dagverhaal* enz., *a. w.* Blz. 490—491.

[38]) *Dagverhaal* enz., *a. w.* Blz. 40, vgl. blz. 550.

[39]) P. J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk.* Dl. III[2], Blz. 647.

[40]) *Dagverhaal* enz., *a, w.* Blz. 507.

[41]) Fruin-Colenbrander, *a. w.* Blz. 189.

[42]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 322.

[43]) F. N. Sickenga, *a. w.* Blz. 327.

[44]) *Dagverhaal* enz., *a. w.* Blz. 507.

[45]) Vgl. J. Witlox, *Verslag van den Katholiekendag te Waalwijk op 26 September 1926.* Blz. 79.

[46]) Mr. G. W. Vreede, *De Vrijwording van Noord-Brabant in 1795.* Handelingen van het Provinciaal Genootschap in Noord-Brabant. 1859. Blz. 65.

[47]) Vgl. J. Witlox, *De Katholieke Staatspartij.* Dl. 1. 's Bosch, 1919. Blz. 26, 32.

[48]) H. v. Gelder, *Algemeene Geschiedenis.* Dl. 2. Groningen, 1906. Blz. 341, 367.

[49]) J. Gosses en N. Japikse, *a. w.* Blz. 495.

[50]) *Dagverhaal* enz., *a. w.* Blz. 180.

[51]) H. Brugmans, *Het belang der economische Geschiedenis.* Leiden, 1904. Blz. 42.

[52]) P. Bor, *a. w.* Blz. 413 vlg.

-70

7/3 3